

EESTLASTE HAUDAD KAUKAASIAS

Andmebaas. Viimati täiendatud 5. mail 2012.

Selles andmebaasis on püütud jäädvustada andmeid Kaukaasiasse maetud eestlaste, eeskätt Kaukaasia eesti asundustes elanud väljarändajate ja nende järglaste haudade kohta, aga ka maetute olulisemaid isikuloolisi andmeid.

Kaukaasiasse maetud eestlaste andmebaasi kogutud andmed võib laias laastus jagada kaheks: esiteks suvel 2011 Lõuna-Kaukaasia kalmistutelt kogutud andmed ja teiseks kaudsed andmed, mis on kirja pandud ajalooallikate ja inimeste mälestuste järgi.

Kalmistutelt andmete kogumiseks, nende andmete digiteerimiseks ja esitamiseks on saadud Ida-eestlaste seltsi lahel kaasaobil toetust Haridus- ja Teadusministeeriumi rahvuskaaslaste programmist. Kaudsed andmed on kogutud vabatahtliku tööna väljaspool seda programmi ning plaanis on nende kogumist võimaluse korral jätkata.

Samuti lisanduvad andmebaasile kohapeal tehtud fotod ja Google Mapi kaart teadaolevatest Kaukaasia kalmistutest, kuhu on maetud olulisemal arvul eestlasi.

Jaanuaris 2012 on lisatud haudade andmed Rudolf Vahopski fotodelt Allmäe, Banatovi ja Estosadoki kalmistutelt (ja ka fotod); samuti andmed Viktor Višnjakovi fotodelt Uus-Eesti ja Banatovi kalmistutelt (ja ka fotod) ning Ölme Sauli ja Erna Genno saadetud andmed.

Veebruaris 2012 olid andmebaasis andmed 2960 haua kohta ja 1970 inimese kohta (arvestatud on nii otseseid kui ka kaudseid andmeid).

Andmebaasi pani lõplikult kokku ja käesoleva ülevaate koostas Andres Aule. Andmebaasi veebiliidese kavandas Andres Aule ja selle programmeeris Lemmit Kaplinski. Täiendusi, kommentaare ja ettepanekuid võib saata aadressile andresaule@fastmail.fm

1. ANDMEBAASI KASUTAMINE

Andmebaasi lehekülg on veebis aadressil:

<http://aule.ee/ida/hauad/>

1.1 Andmebaasi väljad (andmebaasis, mitte veebiliidises)

Allikas: näitab, kust info on saadud (kas kalmistult või muudest, s.o. kaudsetest allikatest).

Rida: täielikult nummerdatud kalmistute puhul selle rea number, kus haud paiknes (uuritud Kaukaasia kalmistutel on hauad ridamisi, mitte platside kaupa).

Haud: täielikult nummerdatud kalmistute puhul haua number reas.

Eesnimi: maetu eesnimi (ja isanimi) nii, nagu see hauatähisel oli; kui hauatähisel eesnime ei olnud või see oli loetamatu, on see väli tühi; kaudsete andmete puhul allikatest nähtav eesnimi (ja isanimi).

Perekonnanimi: maetu perekonnanimi nii, nagu see hauatähisel oli; kaudsete andmete puhul allikatest nähtav perekonnanimi; siia oleme asjakohastel juhtudel kirjutanud ka neiupõlvenime.

Sünd: maetu sünnidaatum, kui see oli hauatähisel; kui hauatähisel sünnidaatumit polnud või see oli loetamatu, on see väli tühi; kaudsete andmete puhul sünnidaatum, kui seda on olnud võimalik allikatest leida.

Surm: maetu surmadaatum, kui see oli hauatähisel; kui hauatähisel surmadaatumit polnud või see oli loetamatu, on see väli tühi; kaudsete andmete puhul surmadaatum, kui seda on olnud võimalik allikatest leida.

Võimalikud eesnimed: arvestades nimede varieeruvust vanematel aegadel, samuti muid varieeruvusi seoses väljarändamisega ja transkribeerimisega, oleme kirjutanud siia lisaks hauatähisel või põhiandmetes olnud eesnimede hüpotetilise rea eesnimed, mida maetu samuti võis (kuid ei pruukinud) mainitud olla; need oletused põhinevad varasemal uurimiskogemusel; selle välja järgi otsitakse andmebaasist.

Võimalikud perekonnanimed: arvestades nimede varieeruvust vanematel aegadel, samuti muid varieeruvusi seoses väljarändamisega ja transkribeerimisega, oleme kirjutanud siia lisaks hauatähisel või põhiandmetes olnud perekonnanimede hüpotetilise rea perekonnanimesid, mille all maetu samuti võis (kuid ei pruukinud) mainitud olla; need oletused põhinevad varasemal uurimiskogemusel ning Eesti perekonnanimesid käsitlevatel allikatel (Saaga, Aadu Musta onomastikabaas, muud ajalooallikad); selle välja järgi otsitakse andmebaasist.

Märkused: muud teadaolevad andmed, mille lisamine tundus asjakohane; kalmistutelt kirjutatud haudade puhul on siia kirjutatud ka mujalt teada saadud datumeid, mida hauatähisel ei olnud.

1.2 Otsingud veebis

Otsingu veebileheküljel on aadressil <http://aule.ee/ida/hauad/>

Andmebaasist saab otsida eesnime, perekonnanime, sünniaasta ja surma-aasta järgi. Otsingu tegemiseks peab olema täidetud vähemalt üks otsingukast neljast, kuid täidetud kaste võib olla ka rohkem. Otsingul on võimalik kasutada jokkereid (*wild-cards*): * (tärn) asendab ühte või mitut tähte ja ? (küsimärk) asendab ühte tähte. Näiteks perekonnanime otsing *mann annab tulemuseks kõik -mann-lõpulised perekonnanimed.

NB! Kirillitsas nimeotsingud annavad ainult pooliku tulemuse, sest nimeotsingutes lähtutakse väljadest „Võimalikud eesnimed” ja „Võimalikud perekonnanimed” ning nendel väljadel kirillitsas nimesid ei ole. Sellepärast soovitame alati otsida ladina tähega nimesid. Oleme lisanud andmebaasile ka perekonnanimede variantide tabeli eraldi failis; seal on olemas ka kirillitsas nimed. Selle faili leiate siit:

<http://aule.ee/ida/hauad/perekonnanimed.pdf>

Otsingu tulemustes antakse järgmised väljad:

Nr.: kirje unikaalne järjekorranumber (kasutusel ainult veebis, mitte Exceli failis); selle abil on võimalik ka linkida vastavale kirjele (vt. siin 1.3).

Nimi: a) otse kalmistult kogutud andmete korral hauatähisel olnud ees- ja perekonnanimi; b) kaudsete andmete puhul teadaolevad ees- ja perekonnanimi.

Allikas: näitab, kust info on saadud (kas kalmistult või muudest, s.o. kaudsetest allikatest).

Rida: täielikult nummerdatud kalmistute puhul selle rea number, kus haud paiknes (uuritud Kaukaasia kalmistutel on hauad ridamisi, mitte platside kaupa). Kui andmed on saadud otse kalmistult hauatähiselt, on andmeväljal “Rida:” olev arv muudetud lingiks, millel klõpsates saab kuvada kõik sellele reale maetud inimesed. See on ka-

sulik neile, kes soovivad näha, millised teised inimesed on maetud leitud haua lähedusse (need võivad olla nt. perekonnaliikmed või sugulased).

Haud: täielikult nummerdatud kalmistute puhul haua number reas.

Sünd: maetu sünnidaatum, kui see oli hauatähisel; kui hauatähisel sünnidaatumit polnud või see oli loetamatu, on see väli tühi; kaudsete andmete puhul sünnidaatum, kui seda on olnud võimalik allikatest leida.

Surm: maetu surmadaatum, kui see oli hauatähisel; kui hauatähisel surmadaatumit polnud või see oli loetamatu, on see väli tühi; kaudsete andmete puhul surmadaatum, kui seda on olnud võimalik allikatest leida.

Võimalikud eesnimekujud: arvestades nimede varieeruvust vanematel aegadel, samuti muid varieeruvusi seoses väljarändamisega ja transkribeerimisega, oleme kirjutanud siia lisaks hauatähisel või põhiandmetes olnud eesnimele hüpoteetilise rea eesnimed, mida maetu samuti võis (kuid ei pruukinud) mainitud olla; need oletused põhinevad varasemal uurimiskogemusel; selle välja järgi otsitakse andmebaasist.

Võimalikud perekonnanimekujud: arvestades nimede varieeruvust vanematel aegadel, samuti muid varieeruvusi seoses väljarändamisega ja transkribeerimisega, oleme kirjutanud siia lisaks hauatähisel või põhiandmetes olnud perekonnanimele hüpoteetilise rea perekonnanimesid, mille all maetu samuti võis (kuid ei pruukinud) mainitud olla; need oletused põhinevad varasemal uurimiskogemusel ning Eesti perekonnanimesid käsitlevatel allikatel (Saaga, Aadu Musta onomastikabaas, muud ajalooallikad); selle välja järgi otsitakse andmebaasist.

Märkused: muud teadaolevad andmed, mille lisamine tundus asjakohane; kalmistutelt kirjutatud haudade puhul on siia kirjutatud ka mujalt teada saadud datumeid, mida hauatähistel ei olnud.

Kui andmebaasis mõnel väljal andmeid ei ole (nt. hauatähisel ei olnud sünni- või surmaaega), ei kuvata neid välja otsingu tulemustes.

Soovitame tähele panna, kas andmed on saadud kalmistult (hauatähiselt) või muust, kaudsest allikast, ning lähtuda andmete hindamisel ka sellest.

1.3 Linkimine veebis

Soovi korral on võimalik andmebaasi üksikirjele linkida. Selleks on vaja teada vastava kirje unikaalset järjekorranumbrit (mis kuvatakse veebis väljal "Nr."). Linkida saab kujul:

<http://aule.ee/ida/hauad/index.php?action=record&id=>

(kõige lõppu võrdusmärgi järele tuleb kirjutada vastava kirje unikaalne järjekorranumber).

2. KALMISTUTELT KOGUTUD ANDMED

Suvel 2011 käisid Milvi Stukalova ja Elvi Vaarmann kuuel Kaukaasia kalmistul, kuhu on maetud eestlasi, ja kirjutasid kohapeal üles hauatähistele kirjutatud info, mis hiljem digiteeriti.

2.1 Kalmistud, kus kohapeal andmeid koguti

Sulevi (Сулево), ammuse ja uue nimega ka Pšouhua (Пшоухуа); Gagra raj., Abhaasia. 43°29' N / 40°06' E. Asub Abhaasias mägedes, linnulennul 15 km Sotši linnast kirdes ja 8 km Salme külast kirdes. Sulevi on üle 5 km pikkune hajaküla, mille piirideks on tinglikult kaks oja (jõge): põhja pool Troitski jõgi ja lõuna pool Baronovka.

Sulevi küla asutasid 1885. aastal Kuusalu kihelkonna mehed (esimesed maad vaadati välja detsembris 1884). Aasta 1916 paiku oli Sulevi külas u. 250 elanikku (eestlased); oli oma kooli- ja rahvamaja, laulu- ja pasunakoor (Sulevi koor eksisteeris veel kuni 1990. aastateni). Aastal 1926 elas Sulevis 421 eestlast ja lisaks neile 33 venelast. Aastal 1959 oli elanikke 1050: peamiselt grusiinid ja eestlased. 1980. aastate keskel elas Sulevis 170 eestlast, 496 grusiini, 94 armeenlast ja 66 venelast (Marika Mikkori kogutud andmed). Siiski tuleb täpsustada, et muud rahvused üldiselt ei elanud eestlastega läbisegi, vaid hajakülana on Sulevi eri aegadel ilmselt hõlmanud eri piirkondi, kus elas eri rahvusi. Nii-öelda eestlaste Sulevis elas grusiine (õieti mingreele) ja armeenlasi väga vähe.

Palju Sulevi eestlasi lahkus 1990-ndate algul Eestisse. Pärast 1990-ndate sõda elavad seal peamiselt eestlased ja armeenlased (2011. aastal 72 eestlast).

A. Nigol mainib oma 1918. aasta raamatus Sulevi küla osi: Sulevi, Troitski, Tammelageda, Lepalageda. Nendest Sulevi jäi tõenäoliselt küla keskossa, kus on klubi ja kalmistu. Troitski jäi ilmselt Troitski jõe poole. Tammelageda tundub olevat küla kirdeosas, kus oli olnud ka mitteametlikult selle nimega bussipeatus. Lepalageda paiknemine ei ole selgunud.

Sulevisse autoga kohalesaamine on teeolude tõttu praegu raskendatud; maastikuauto on ilmselt kõige sobilikum vahend sinna sõitmiseks.

Kalmistud. Sulevi kalmistu paikneb klubimajast kirde poole (koordinaadid 43°28'23" N / 40°05'17" E). Kalmistu on kohati küllaltki kõrgesse rohtu kasvanud. **Troitski** on Sulevi küla osa. **Sulevi-Troitskoje kalmistu** on võrdlemisi väike, uuem kui Sulevi kalmistu ja asub Sulevi küla lõunaosas: 43°28'12"N / 40°04'13"E.

Salme (Сальме), uue nimega ka Psou (Псоу), Gagra raj., Abhaasia. 43°26' N / 40°02' E. Asub linnulennul Musta mere rannikust 5 km põhja pool ja 8 km Sulevi külast edelas.

Salme küla asutasid eestlased 1884. aastal. Aasta 1916 paiku oli seal u. 400 elanikku (eestlased); oli oma kooli- ja rahvamaja. Aastal 1926 elas Salmes 431 eestlast. Kuni 1950-ndate aastateni elasid Salmes peaaegu ainult eestlased. Aastal 1959 oli elanikke 1268: peamiselt venelased ja eestlased. 1980. aastate keskel elas Salmes 285 eestlast, 586 grusiini, 707 armeenlast ja 139 venelast (Marika Mikkori kogutud andmed). Pärast 1990-ndate sõda elavad Salmes valdavalt armeenlased, vähem on eestlasi ja on ka mõned abhaasid. Aasta 2011 andmetel elas Salme külas 135 eestlast. Tegutseb eestlaste selts „Kalevipoeg”.

Eriti asutamisejärgsetel aastatel, kui omavahel üsna lähestikku paiknevad Salme ja Sulevi olid peaaegu täielikult eesti külad, moodustasid nad mõtteliselt ühe asunduse (Salme-Sulevi asundus ehk деревня Эстонская), kuid seda nime pärast 1918. aastat oluliselt kasutatud ei ole.

Salme kalmistu. Kalmistu asub küla idapiiril: 43°25'20" N / 40°01'39" E. Heas seisukorras. Kalmistu vanem osa jääb sissepääsust paremat kätt, uuem osa vasakut kätt.

Getšripš (Гечрипш, Gyachripsh), varem ka **Konnalinn** ja (gruusiapäraselt) **Leselidze** (Леселидзе), Gagra raj., Abhaasia. 43°23' N / 40°01' E. Samuti on kasutusel olnud venekeelne nimi Jermolovsk (Ермоловск; NB! pisut põhja pool Krasnodari

krais asus Jermolovka-nimeline eesti-läti asundus). See alev asub Venemaa ja Abhaasia piiril Musta mere rannikul, Gagra linnast 14 km loodes.

Oli algselt suvilapiirkond, linnaks hakati teda muutma 20. sajandi algul. Tegu ei olnud eestlaste asulaga, kuid seal on varem ajajal elanud suhteliselt arvukalt eestlasi, näiteks oli seal 1912. aastal neli eestlaste kauplust. Aastal 1959 elas tollal Leselidze nime kandnud asulas 646 inimest, peamiselt venelased ja eestlased. Kolmkümmend aastat hiljem koosnes Leselidze elanikkond peamiselt armeenlastest ja grusiinidest. Pärast sõda 1990-ndatel on elanikeks valdavalt armeenlased ja abhaasid. Aastal 2011 elab seal Elvi Vaarmanni andmetel umbes 20–30 eestlast.

Getšripši kalmistu. Asub piiripunktist kirde pool: 43°24'16" N / 40°01'25" E. Heas korras. Eestlasi on sinna maetud mõningaid.

Vesjoloje (Весёлое, varem ka Веселая), Sotši linn, Krasnodari krai, Venemaa. 43°25' N / 40°01' E; Vene ja Abhaasia piiriküla.

Vesjoloje kalmistu. Väike kalmistu, paikneb piiriületuspunktist loodes: 43°23'46" N / 40°00'15" E. Sinna on maetud ka eestlasi, kuid mitte palju.

Estosadok (Эстосадок) ehk **Punase Lageda** (ka Eesti Aiake, Eesti Rohuaed, Punaselageda, Эсто-Садок, Эстонское), Sotši linn, Krasnodari krai, Venemaa. 43°41' N / 40°15' E; praegu 700 elanikku. Asub Sotši linna lähedal (lennul 35 km kirdes); 4 km kaugusel Krasnaja Poljanast. Nimi „Punase Lageda” ei tähistata eesti keeles Krasnaja Poljanat (mis on Estosadoki naaberajal).

Estosadoki asutasid 1886. aastal 36 eesti väljarändajate peret, kes saabusid parema elujärje otsingul Stavropoli kubermangust Eesti-Haginskist (praeguse nimega Jašalta). Aastal 1896 u. 200 eestlast (R. Holsti andmed). Meomutteli (1900) andmetel 200 eestlast (45 peret). Aasta 1916 paiku oli seal 210 elanikku (eestlased). Praeguseks on eestlasi jäänud vähe. Estosadokis, kus 20. sajandi esimesel veerandil ravis tervist kirjanik A.H. Tammsaare, on olemas Tammsaare muuseum ja Tammsaare tänav. Seoses Sotši taliolümpiaga on asulasse loodud uusi ehitisi ja rajatise ning asula välimust tugevasti muudetud.

Estosadoki kalmistu. Paikneb Estosadoki põhjapiiril: 43°41'17" N / 40°15'21" E. Kunagi oli see ainult või peaaegu ainult eesti kalmistu, nüüd on hakatud sinna matma rohkem teisi rahvusi.

Krasnaja Poljana (Красная Поляна), Sotši linn, Krasnodari krai, Venemaa. 43°40'00" N / 40°12'00" E; praegu u. 4000 elanikku. Asub 39 km kaugusel Musta mere rannikust.

Aastal 1869 asutatud Krasnaja Poljana oli algselt kreeklaste asula, kuid hiljem on seal elanud ka teisi rahvusi, sealhulgas eestlasi.

Krasnaja Poljana kalmistu. Tegu ei ole eesti kalmistuga, kuid sinna on aegade jooksul maetud ka eestlasi. Asub kiriku juures: 43°40'19"N / 40°11'46"E.

2.2 Andmete kogumine ja digiteerimine

Eesti külade (Sulevi, Sulevi-Troitskoje, Salme ja Estosadoki) kalmistutel kirjutati üles kõik hauad, mis õnnestus tuvastada. Osadel haudadel ei olnud hauatähiseid säilinud ning need hauad lihtsalt nummerdati andmebaasi jaoks. Võimalik, et nimetatud kalmistutel oli vanemast ajast haudu veel, kuid neid ei õnnestunud tuvastada.

Nimetatud surnuaedadel nummerdati hauad ridade ja kohtade kaupa. Numeratsioon on tinglik, kuid võimaldab mõnevõrra orienteeruda selles, kes on maetud kelle lähedale.

Kolmel kalmistul (Getšripš, Vesjoloje ja Krasnaja Poljana), kuivõrd tegu ei olnud eesti asunduste sumuaedadega, kirjutati üles mitte kõik hauad, vaid ainult leitud eestlaste hauad.

Andmed kirjutati üles ja digiteeriti selles tähestikus, nagu nad hauatähisel olid. Et mõnelgi hauatähisel olid andmed raskesti loetavad, võib esineda vigu, kuid loodetavasti neid siiski ei ole.

Märkuste ossa on lisatud mujalt tulnud andmeid või kommentaare.

Andmete digiteerimisega tegelesid Elvi Vaarmann ja Andres Aule.

2.3 Fotod

Kokku tegid Milvi Stukalova ja Elvi Vaarmann kalmistutel 244 fotot: Estosadoki kalmistul 26; Krasnaja Poljana kalmistul 4; Salme kalmistul 69; Sulevi kalmistul 34; Sulevi-Troitskoje kalmistul 90 ja Vesjolaja kalmistul 16. Need fotod on (vähendatud suurus) ka veebis aadressil:

<http://aule.ee/ida/hauad/fotod/index.html>

Originaalsuuruses fotod ei ole veebis ruumi säästmiseks, kuid kui olete neist huvitatud, kirjutage aadressil andresaule@fastmail.fm

Fotografeerimise eesmärk oli mitte dokumenteerida kõiki hauatähised ja -platsid, vaid anda visuaalne ettekujutus kalmistute ja haudade üldpildist ja seisukorrast.

2.4 Statistika

Detsembriks 2011 oli kohapeal kogutud (ja hiljem süstematiseeritud) andmeid andmebaasis järgmiselt:

Kalmistu	Loetud hauad	Loetud nimed
Sulevi	324	147
Sulevi-Troitskoje	217	59
Salme	1055	575
Getšripš	- (2)	2
Vesjoloje	- (21)	21
Estosadok	500	326
Krasnaja Poljana	- (2)	2
Kokku	2121	1132

2.5 Rudolf Vahopski fotod

Jaanuaris 2012 on lisatud haudade andmed Rudolf Vahopski fotodelt Allmäe (Подгорное), Banatovi ja Estosadoki kalmistult (ja ka fotod).

Rudolf Vahopski saatis 296 fotot nimetatud kalmistutelt aastatest 2006–2010. Hauatähistel olnud info kirjutab välja ja korreleeris Andres Aule. Lisaks saatis Rudolf Vahopski kaudseid andmeid Kaukaasia eestlaste haudade kohta. Selle tulemusel on baasi lisatud Allmäe kalmistu fotodelt andmed 225 hua kohta ja lisaks kaudsed andmed 11 hua kohta; muudelt kalmistutelt andmed 14 hua kohta.

2.6 Viktor Višnjakovi fotod

Jaanuaris 2012 on lisatud haudade andmed Viktor Višnjakovi fotodelt Uus-Eesti (Novoestonovskoje) ja Banatovi kalmistult (ning fotod).

Viktor Višnjakov saatis 101 fotot nimetatud kalmistutelt aastatest 2008. Hauatähistel olnud info kirjutas välja ja korreleeris Andres Aule. Viktor Višnjakovi fotod on veebis aadressil.

3. KAUSSED ANDMED

Kaudsete andmete saamiseks on kasutatud järgmisi allikaid.

1. Andres Aule genealoogilistes uuringutes tehtud märkmed ning informatsioon otse Milvi Stukalovalt ja Elvi Vaarmannilt. Andmed on saadud eri inimestelt suusõnaliselt.
2. Nn. Krasnodari materjalid. Neid on kasutatud selleks, et tuvastada eestlased või Eesti päritolu inimesed, kes nõukogude võimu poolt 1937 ja 1938 Krasnodaris (ja ka Armaviris ja Rostovis) fabritseeritud süüdistuste põhjal maha lasti. Andres Aule koostas olemasolevate andmete põhjal nimekirja, kasutades mitut erinevat allikat: a) Hilda Sabbolt saadud materjalid, eeskätt tema teos „Võimatu vaikida” (I köide; Tallinn, 1996), kus on kirjas Kaukaasia arhiividest saadud ametlikud vastused pr. Sabbo päringutele, sealhulgas väljavõtted mahalaskmist jms. puudutanud originaaldokumentidest; samuti Hilda Sabbo teos „Häving”; samuti Hilda Sabbo isiklikud suusõnaliselt täiendused; b) veebisaidil lists.memo.ru avaldatud nimekirjad; c) „Книга памяти Кубани” veebisaidilt kubanmemo.ru. Nende kolme allika põhjal on koostatud nimekiri, kus on andmed ligi 200 mahalastud eestlase kohta.
3. Hilda Sabbo koostatud nimekiri andmetega selle kohta, kuhu on maetud Põhja-Kaukaasia Uus-Eesti (Novoestonovskoje), Banatovi (Banatovskoje) ja Burna (Burnõi) küla elanikud. Nimekirja aitasid koostada Augustine Kreiman (Banatovist), Ernestine Kiitam (Uus-Eesti külast) ja Lida Jakobson (Banatovist).
4. Peale nende on kasutatud raamatut Ström, E. ja Jõesaar, A.-M. Eesti-Haginsk. Paide, 2000; ning August Ingermaa käsikirjalisi mälestusi.
5. Milvi Stukalova isiklikud märkmed.
6. Rudolf Vahopski saadetud andmebaas Allmäe inimeste kohta (jaanuar 2012).
7. Ölme Sauli saadetud andmed (jaanuar 2012).
8. Erna Genno saadetud andmed Karatšai-Tšerkessiast (märts 2012): eestlaste hauad Dausuzis, Pregradnajas, Udobnajas, Banatovkas ja Sorikülas. Erna Genno kogus Dausuzi kalmistu kohta andmed kohapealt, teised andmed on kaudsed. Erna Genno saadetud andmetest nähtus vigu Hilda Sabbo nimekirjas, kus need vead said märgitud läbijoonega. Et Erna Genno andmed on kohapealt, tuleb neid pidada täpsemaks kui Hilda Sabbo nimekirja, mis on koostatud mälu järgi.

Kuna kaudsed andmed on osalt pandud kirja mälu ja katkendlike ajalooallikate järgi, võib nendes olla vigu või ebatäpsusi.

3.1 Statistika

Detsembriks 2011 oli kaudseid andmeid kogunenud 552 maetu kohta. Hiljem on liisandunud veel andmeid, kuid nende kohta eraldi vahekokkuvõtet pole tehtud.

3.2 Mõned kaudsetes andmetes mainitud matmiskohad

Järgnev teave on mitmetest eri allikatest kokku pandud ülevaate andmiseks ja ei pretendeeri ajalooteaduslikule täpsusele.

Vahest on oluline märkida ka seda, et paljud eesti väljarändajad Kaukaasias vahetasid aastate jooksul elukohta ühest külast teise. Arvestada tuleb ka seda, et kõik Kaukaasia asulad, kus elas märkimisväärselt eestlasi, ei olnud eesti asundused (eestlasi elas näiteks ka saksa asulates, vene asulates ja segakülades) ning eri allikates antud elanike arvud ei pruuginud alati tingimata tähendada sealsete eestlaste arvu.

Stavropoli linn (Ставрополь), Stavropoli krai; 45°03' N / 41°59' E; praegu 402 tuhat elanikku. Seal elas juba alates 1860. aastate lõpust eesti töölisi, käsitöölisi, teenijaid jt. Stavropol oli alates 1866. aastast ligi paarkümmend aastat üks peamine keskus, kuhu Kaukaasiasse välja rännanud eestlased kõigepealt saabusid ja kust nad hiljem edasi liikusid. Hiljem tuli Stavropoli ilmselt ka lähemal asunud eesti külade (Livoonia, Uus-Eesti, Banatovi ja Allmäe) elanikke.

Allmäe ehk **Podgornoje** (Подгорное, Altmäe), Andropovi raj., Stavropoli krai. 44°31' N / 42°16' E. Linnulennul u. 28 km Nevinnomõsski linnast kagus.

Asutatud eestlaste poolt märtsis 1869. Aastal 1866 olid 80 Krimmist tulnud eesti peret asutanud Allmäe praegusest kohast u. 5 km lõuna pool Kassinka küla (vt. siin edaspidi). Kalev Nõmme andmetel (Nõmm, K. Mõned killud Allmäe küla ajaloost, 2007) said Allmäe küla esimesteks elanikeks peamiselt hiidlased, kes olid 1869. aasta suvel Kassinkasse saabunud, kuid seal elukohta ei saanud.

Aastal 1870 märkis kirikuõpetaja August Doll, et Kassinkas elab üle 400 inimese, Allmäel aga üle 500 (kõik eeldatavasti eestlased). Lisaks mainib Doll samal aastal, et Kassinkast 15 km kaugemale Nevinka sori äärde (s.o. ilmselt loode või lääne poole) on tekkinud veel üks eestlaste küla 8 perega. Aastal 1876 elas Allmäe ja Kassinka külades kokku (eestlasi ja venelasi) 1006 inimest (520 leibkonda), nendest 240 perekonda venelased ning 90 eesti peret Kassinkas.

Aastal 1897 on Allmäel loenduse järgi olnud 150 majapidamist 219 majaga ja palvemaja. Alalisteks elanikeks on märgitud 1053 inimest, lisaks nendele on olnud 45 ajutist elanikku (ilmselt hõlmab see nii eestlasi kui ka muid rahvusi). J. Meomuttel (1900) märgib, et Allmäe asundus on varanduslikult heal järjel, asunikke on 800 hinge (150 peret); Meomuttel ei täpsusta, kas jutt on ainult eestlastest või ka muudest rahvustest, aga tõenäoliselt on ta silmas pidanud eestlasi. Eesti Rahva Muuseumis on olemas 1911. aasta septembris tehtud foto Allmäe külast:

<http://www.muis.ee/portaal/museaalview/623438>

Aasta 1916 paiku elas Allmäel A. Nigoli andmetel u. 1300 inimest; tegu oli suurima eesti asundusega Kaukaasias üldse. Asundusel oli oma kirik (valmis kevadel 1907) ja koolimaja (esimene koolimaja valmis 1879; uus koolimaja 1910) ning alates 1916 ka postkontor. Allmäe külas oli ka väljamõõdetud krunditalusid, mis paiknesid kolmes nn. huutoris: **Peetri** (хутор Петровский; teisel pool raudteed u. 7 km kaugusel; 44°34' N / 42°14' E kustutatud Stavropoli krai kohanime registreerimise registrist 14.03.1967), **Törnova** (ehk Törnava, praegu хутор Терновский; 44°32' N / 42°11' E; Allmäe külast u. 5 km loodes) ja **Sori** (praeguseks kadunud; kirjelduste järgi Kalev Nõmme raamatus võib oletada, et Sori huutor paiknes Allmäest u. 3 km loodes: 44°33' N / 42°13' E ning selle ametlik nimi oli Безводный, mis kustutati Stavropoli kohanime registreerimise registrist 30.01.1964). Arvatavasti olid need huutorid tekkinud 20. sajandi esimestel aastatel. Peetri huutoris oli teadaolevalt oma kalmistu (see on märgitud Peetri küla skeemile Kalev Nõmme Allmäe-raamatus). Ka Rudolf Vahopski on teada andnud, et Allmäe eesti huutorites olid oma kalmistud.

Aastal 1918 elas külas S. Sommeri loenduse järgi 969 inimest. Pärast kodusõda jäi 1920. aastatel Allmäele järele u. 800 elanikku. Alates 1930. aastatest kannatas küla tugevalt nõukogude repressioonide all; suur osa mehi arreteeriti, paljud neist kadusid. Kuni 1940. aastateni oli Allmäe peaaegu täiesti eesti küla. Praegu elab Allmäel 60 või vähem eestlast. Kalmistu on säilinud (44°30'51" N / 42°15'39" E). Allmäe küla algne osa on aja jooksul maalihetes nii tugevasti kahjustada saanud, et küla vanast asukohast 0,5–1 km loode poole ehitati nn. uus Allmäe.

Eesti-Maruhha (Esto-Maruhha, Eesti-Maruha, Эсто-Маруха, Маруха-Эстонское, Марухо-Эстонское, Марухо-Эстонский, Марухско-Эстонское, Марухский-Эстонский) oli Karatšai-Tšerkessias Zelentsukskaja rajoonis asuva **Maruhha** (Маруха; ka Maruha, Maruho, Marukha, Maruhka, Maruchka, Марухское) küla kunagine eesti osa. 43°47' N / 41°39' E. Linnulennul u. 8 km Zelentsukskaja staniitsast kagus ja 56 km Tšerkesskist edelas. Maruhha küla nimi tuleb sellest, et küla juures voolab Maruhha jõgi.

Maruhha on tänavküla tüüpi. Eestlaste talud paiknesid u. 1 km pikkuselt Maruhha küla kirde- ehk põhjaotsas ning see külaosa oligi Eesti-Maruhha. U. 5 km pikkusesse edelaotsa jäid Hilda Sabbo mälestuste kohaselt (ja ka 1902. aasta Kubani kaardi järgi) venelaste majapidamised (Марухское русское).

Eesti-Maruhha asutasid eestlased, kõige tõenäolisemalt u. 150 peret, kes tulid Kasinka (Kazinka) eesti asundusest, mis oli asutatud 1866. Asutamisega seoses ei ole päris selge, kas eestlased olid kogu Maruhha küla asutajad või olid ukrainlased juba ees. Kaukaasia 1885. aasta asustatud kohtade teatmikus (1882. aasta andmed) on Eesti-Maruhhat (Марухский-Эстонский посёлокъ) nimetatud eesti külaks (21 maja; 93 elanikku, luterlased; palvemaja — kõrval on Soriküla, kuhu samuti on märgitud 1 palvemaja). Meomuttel (1900) ütleb eestlaste arvuks Maruhhas 200 hinge (40 peret). K. Zopp (1903 ja 1904) nimetab Maruhha asutamise ajaks umbkaudu 1870 ja mainib, et rohkem kui 150 peret tuli Maruhhasse Kassinka eesti asundusest (mis oli asutatud 1866), kuid enamik neist liikus peagi mujale, nii et jäi ainult 20 peret, kellele lisandus 5 Eestist tulnud perekonda. Samuti märgib Zopp, et eestlaste järel tulid Maruhhasse ukrainlased, kes saavutasid külas peagi enamuse. A. Nigol (1918) mainib Eesti-Maruhha asutamise ajaks 1872. aasta. E. Miilitsa mälestuste järgi asutatud Eesti-Maruhha küla 1874. aastal ning ukrainlased ja venelased olnud sel ajal juba ees. Et vanemates allikates mainib Zopp ukrainapärasest külanime „Maruho“, ei tundu võimatu, et küla algne nimi oli tõepoolest o-lõpuline ja küla ise ukrainlaste asutatud. Aga võimalik on seegi, et ukrainlaste enamuse tõttu teises küla nimi o-lõpuliselt alles hiljem.

Eestlastel oli külas oma kooli- ja palvemaja. Ministeeriumikool asutati 1902. Eesti Rahva Muuseumis on olemas ülesvõtted Eesti-Maruhha külast 1912. aastal:

<http://www.muis.ee/portaal/museaalview/624011>

<http://www.muis.ee/portaal/museaalview/624012>

K. Zoppi andmetel oli Maruhhas 1903. aastal eestlasi 160 inimest (30 talu), kõik luteriusulised. Teatmikus „Кубанский Календарь 1915“ on märgitud Eesti-Maruhhasse 39 majapidamist ja 229 elanikku. A. Nigoli andmetel elas Maruhhas 1916. aasta paiku u. 200 eestlast (40 peret). Maruhha eestlased kannatasid kohalike mägirahvaste kiusamise all. Suurem osa eestlasi lahkusid Maruhhast ja kõrval asuvast Sorikülalt 1923. aastal Uus-Eesti (Novoestonovskoje) ja Banatovi (Banatovskoje) külla, kui nõukogude võim neile seal maad pakkus.

Seega on Eesti-Maruhhasse maetud eestlased enamikus sumud tõenäoliselt enne 1924. aastat. Erna Genno andmetel (2012) oli Maruhhas eestlaste kalmistu ja olevat veel ka säilinud hauakünkaid („Есть место эстонского кладбища, где кое-где сохранились бугорки – остатки могил.“) Kalmistu asukoha kohta on ainult kirjeldus

Erna Gennolt: „ В селе есть остановки рейсового автобуса. Нужно проехать первую с северного конца, выйти на второй, пойти направо под гору, недалеко от трассы, на поляне находится эстонское кладбище. Там не растут кусты, нет деревьев. Раньше росли кусты сирени.”

Soriküla ehk **Hussõ-Kardonik** (Хуса-Кардоник; ka Sori küla, Hussa-Kardonik, Hussakartanik, Хусы-Кардоник, Хуссы-Кардоник, Хуссы-кордоник, Хусса-Кардоникское, Хуссы-Кардоникский, Хусса-Карданик, Хуса-Кардоникский, Хасы-Кардоникский, Хуссы Кардоникск), Zelentšukskaja raj., Karatšai-Tšerkessia. 43°47' N / 41°34' E. Linnulennul u. 7 km Eesti-Maruhhast läänes, 7 km Zelentšukskaja staniit-sast lõunas ja 60 km Tšerkesskist edelas.

Eestikeelsed allikad pakuvad Soriküla asutamisaastaks enamasti 1872 või 1873 (s.o. Maruhhaga ühel ajal). Gennadi Genno versioon, et Soriküla asutas Andrus Vanaselja oktoobris 1867, ei vasta ilmselt tõele, sest see Andrus Vanaselja läks Eestist Sorikülla alles 1881...1884. Nimi „Soriküla” tuleneb sellest, et ojasid sealkandis „sorideks” nimetati.

Kaukaasia 1885. aasta asustatud kohtade teatmikus (1882. aasta andmed) on Soriküla (Хуссы-Кардоникский поселокъ) nimetatud eesti külaks (15 maja; 57 elanikku, luterlased; palvemaja — kõrval on Eesti-Maruhha, kuhu samuti on märgitud 1 palvemaja). K. Zopp (1904) märgib, et asutamisaegadel jäi Sorikülla elama u. 25 eesti peret. Tema andmetel oli Sorikülas 1903. aastal üle 200 elaniku (u. 40 peret), kõik luteriusulised eestlased. A. Nigoli andmetel elas külas 1916. aasta paiku u. 200 eestlast (46 peret). Selleks ajaks oli külas ka oma koolimaja (ministeeriumikool oli asutatud 1902) ja külavalitsuse hoone. Nagu Maruhhas, nii kannatasid ka Soriküla eestlased kohalike rahvaste kiusamise all. G. Genno märgib (2003), et Sorikülas oli 1914. aastal 65 majapidamist ja 380 elanikku (arvatavasti on siia hulka loetud ka teised rahvused). Teatmikus „Кубанский Календарь 1915” on märgitud Sorikülla 49 majapidamist ja 294 elanikku. Suurem osa eestlasi lahkusid Maruhhast ja kõrval asuvast Sorikülalt 1923. aastal Uus-Eesti (Novoestonovskoje) ja Banatovi (Banatovskoje) külla, kui nõukogude võim neile seal maad pakkus. Mõned pered jäid Sorikülla ja lahkusid sealt mõni aasta hiljem kas Uus-Eestisse või Dausuzi.

Seega on enamik Sorikülla maetud eestlasi surnud tõenäoliselt enne 1924. aastat, teada on üks erand. Sorikülas oli eestlaste kalmistu, kuid kalmistu ega hauad ei ole säilinud (Erna Genno andmed 2012).

Burna ehk **Burnõi** (Бурный, Бурнова?; eestlaste hulgas ka Purna, varemalt Burnowo, Бурное), Mostovskoi raj., Krasnodari krai (varemalt Labinski jaoskond, Kubani oblast). Laba jõe kaldal; 44°01' N / 40°43' E. Linnulennul vastavalt u. 10 km Psebai linnast edelas.

Asutatud 1870. Tegu oli väikese ja vähetuntud eesti asundusega, kus ei olnud kooli ega palvemaja.

Audru pastori Holsti asunduste ülevaates (1896) on (kohaliku elaniku J. K. saadetud andmete järgi) märgitud „Upurno ehk Burnowo” eesti asundus „Псепоска postijaama ligi”; rahvaarv 60; asunduse elujärg kehv, kooli- ja palvemaja ega koolmeistrit ei ole. Jüri Meomutteli andmetel (1900) on Kubani oblastis „Psebaska” lähedal olnud „Upurnu” (Бурнова) eesti asundus, kus oli 1900. aastal 9 perekonda (18 mees-rahvast ja 15 naisterahvast): asumise aasta u. 1870; algul olnud 22 peret, kes aga enamikus ära kolinud; asunikud elavad kehvalt metsa müümisest, puuvilja- ja karjakasvatusest, kirjaoskajaid vähe, õpetaja käib Novorossiiskist üks kord aastas, joomist ja kohtuskäimist ei ole; lähim (vene) asundus 12 versta (vastab Psebai linna asukohale). Teatmikus „Кубанский календарь 1915” on mainitud Burnoje küla 8 majapidamisega ja 37 elanikuga. Aastal 1917 on Kubani oblasti asustatud punktide teatmikus mainitud Burnoje huutorit 8 majapidamisega. Elanike rahvuse kohta and-

meid seal pole, ent kui kõrvutada 1900. aasta (Meomuttel) ja 1917. aasta majapidamiste/perede arv (vastavalt 9 ja 8), võib oletada, et tegu oli algul puhtalt eesti külaga.

Praegu asub Burnõi külast 4-5 km põhja pool 1936. aastal tekkinud **Perevalka** küla (Перевалка; ka Переваловка, Перевальное, Перевальный), 44°03' N / 40°46' E, mille esimesed elanikud olid samuti eestlased.

Hilda Sabbo teada tulid Burna eestlased Allmäelt, kuhu nad omakorda olid tulnud Eestist. Samuti teab Hilda Sabbo, et Burna külas elasid eestlased juba siis, kui osad eestlased liikusid elama Põhja-Kaukaasiast üle mägede Taga-Kaukaasiasse (s.o. 1880ndatel, hiljemalt 1886). Kahe küla – Burna ja Perevalka – peale kokku oli eestlasi pärast 1930. aastaid olnud alla saja. Aastal 1938 on Krasnodaris mahalastute hulgas olnud ka üks Burnõi küla eestlane.

Burnõi naaberküla lõunas on **Nikitino** ja selle naaberküla omakorda **Kirovski**. Kõikides neljas külas elas ja ilmselt elab praegugi eestlasi. Salme Jõgismann, kes on sündinud 1931 Burnas, mäletab, et veel 1960ndatel, kui tema sealt Eestisse tuli, oli Burnas rohkem eestlasi kui venelasi, ning Nikitinos ja Kirovskis elas samuti eestlasi (täpset arvu Jõgismann ei mäleta, kuid pakkus, et mõlemas üsna kindlasti ikka rohkem kui 10 eestlast). Burnõist pisut läänes on kaardil koht „Поляна Немецкая”, mis viitab sellele, et piirkonnas võis elada ka sakslasi.

Burnas on oma kalmistu: Perevalka poolt tulles küla algul paremat kätt. Ka Perevalkas on kalmistu ja viimasel ajal ongi mõlema küla inimesi just sinna maetud.

Livoonia küla, nüüd **Novourupskoje** (Новоурупское; ka Livonia, Urupi küla, Ново-Урупское, Ливонское, Ливония, Левенталь), Uspenskoje raj., Krasnodari krai. 44°39' N / 41°21' E. Kunagine suurim eesti kultuurikeskus Kaukaasias. Asus Urupi jõe kaldal, linnulennul u. 43 km Armaviri linnast kagus, 32 km Otradnaja staniitsast kirdes, 34 km Uus-Eesti külast kirdes ja 46 km Nevinnomõsski linnast läänes.

Livoonia küla asutajateks olid eesti allikate kohaselt eestlased 1874. aastal. J. Meomuttel (1900) märgib asutamise aastaks 1870, aga selle kohta ei ole kindlaid andmeid ja see ei tundu väga tõenäoline.

Kaukaasia 1885. aasta asustatud kohtade teatmik (1882. aasta andmed) aga on Livooniat (Левенталь) nimetatud Urupi jõe paremal kaldal asuvaks saksa kolonistide külaks, mille maa on ostetud kindral Hodzko käest (108 talu; 162 maja; 385 elanikku, luterlased). Saksamaal koostatud saksa asunduste teatmik (*Der Deutschen Russlands Siedlungen und Siedlungsgebiete, Moskva, 2006*) on sama küla nimetatud saksa-eesti külaks, kus oli 1897. aastal 985 elanikku.

Aastal 1896 elas seal u. 300 eestlast (R. Holsti andmed). K. Zoppi (1904) andmetel asutasid Livoonia küla Tartust (või Tartumaalt) tulnud eestlased, kes endale seal Urupi jõe äärde oma maa ostsid. Zopp märgib ka, et kuna algselt rajatud küla kitsaks jäi, osteti pisut eemal maad juurde ja nii koosnes küla lõpuks kahest osast, millest kummaski elas 1904. aastal u. 100 peret (kokku seega 200 peret). Zopp (1904) kiidab ka asunduse elujärge, mainib vallamaja ja palvemaja ehk kiriku ning kivist koolimaja olemasolu (kirik ja koolimaja olid teadaolevalt olemas juba vähemalt 1896) ning küla nägusat välimust ja puhtust.

A. Nigoli andmetel elas Livoonias 1916. aasta paiku u. 600 eestlast. Olid olemas karskusselts, haridusselts ja põllumajanduse selts. Mais 1917 peeti Livoonias Kaukaasia, Krimmi ja Lõuna-Venemaa eesti asunduste kongress Samuel Sommeri juhtimisel. Livoonia külale tehti sisuliselt lõpp 1930. aastate repressioonidega. 1937/38 olla arreteritud peaaegu kõik küla mehed, suur osa rahvast tehtud kulakuteks. Mahalastuid oli sellest külast vähemalt 14 inimest. Järelejäänud inimesed lahkusid ise, paljud olla tulnud Eestisse. Külas oli oma kalmistu, kuid selle praeguse olukorra kohta andmed puuduvad, tõenäoliselt on kalmistu hävinud.

Eesti-Haginsk (Эсто-Хагинское), nüüd **Jašalta** (Яшалта; varemalt ka Esto-Haginsk, Haginsk, Eestihaginska, Kachinka, Chachinski, Chachinskoje; Kalmuka, Kalmiku; saksapäraselt Liventhal, Liwentaal, Liventaal, Liibental, Лёвенталь; vene-päraselt ka Эсто-Хагинка, Степное), Jašalta raj., Kalmõkkia; 48°20' N / 42°16' E. Linnulennul u. 150 km Stavropoli linnast põhjas ja u. 220 km Doni-äärsest Rostovist kagus, teistest Kaukaasia eesti asundustest suhteliselt eraldi. Nimetusega Левенталь on tähistatud ka teist Kaukaasia eesti asundust, Livoonia küla.

Eesti-Haginski asutasid lõuna poolt, Allmäe (ja/või Kassinka?) ning Maruhha küladest tulnud 12 eesti peret (72 inimest) juunis 1877 kalmõkkidelt saadud maa peale. Järgmisel aastal tuli lisaks suurem hulk eestlasi. Küla sai nime u. 5 km lõuna pool asunud Hagin-Sala (Хагин-Сала) jõe järgi. Naabruses oli juba enne Eesti-Haginskit saksa asundus, mida kutsuti Saksa-Haginsk'iks (saksapäraselt Kronental). Aja jooksul lahkus Eesti-Haginskist eesti peresid mujale, sealhulgas 1880. aastatel ka Estosadokki, kuid ka saabus uusi inimesi. Eesti-Haginskis võisid teatavatel aegadel u. 25% elanikest olla sakslased.

1883. aastal Ristirahva Pühapäevalehele saadetud kiri annab teada, et külas on 310 eestlasest elanikku. J. Meomutteli (1900) andmetel oli asunikke 562 hinge (104 perekonda), suurem osa Viljandi- ja Virumaalt (Põltsamaalt ja Jõhvist), 4 peret Pärnumaalt. Asunikud valdavalt luterlased, kuid ka 7 õigeusklikku.

A. Nigoli andmetel elas külas 1916. aasta paiku u. 600 inimest. Külal oli oma kirik, koolimaja, vallamaja, ruumikas rahvamaja ja puiestik rahvale jalutamiseks. Oli ka haridusselts, kes pidas erakooli (lisaks külakoolile), ja karskusselts; alates 1916. aastast ka oma postkontor. Alates 1923. aastast on teiste Kaukaasia eesti külade elanikud nimetanud Eesti-Haginskit ka Kalmuka külaks (kuna küla liideti siis Kalmõkkiaga). Nõukogude aastatel tabasid õitsvat küla repressioonid. Mitmed elanikud sattusid mujale, eestlasi jäi järjest vähemaks. Jašaltas oli 2003. aastal u. 5200 elanikku, kellest 89 olid eestlased.

Eesti-Haginski (eesti) kalmistu olla Hilda Sabbo andmetel lõhutud juba 1930. aastatel, kuid raamatus Ström, E. ja Jõesaar, A.-M. Eesti-Haginsk. Paide, 2000, lk. 37 on siiski foto Eesti-Haginski surnuaianurgakesest 1975. aastal, s.t. mingi osa kalmistust pidi olema tol ajal veel säilinud.

Estonia ehk **Estonka** küla (Эстонка; harvemini ka Эстония), praeguse nimega Допукыт ehk Допуакыт, Gulripši raj., Abhaasia (Kodori jõe orus, kaugus merest linnulennul 8 km); 42°53' N / 41°12' E; vanim eesti asundus Abhaasias ja üldse Lõuna-Kaukaasia piirkonnas; küla asutajateks olid eestlased 1882. aastal. Aastal 1886 elas külas 283 eestlast. Aastal 1902 on märgitud, et Estonias on juba 15 aastat tegutsenud laulu- ja muusikakoorid. Samuti olid olemas palvemaja ja rahvamaja. Aasta 1916 paiku oli seal eestlasi u. 400 inimest. Aastal 1926 elas Estonia külas 340 eestlast. 1980. aastate keskel elas külas 150 eestlast (lisaks neile 476 grusiini, 399 armeenlast, 186 venelast) (Marika Mikkori kogutud andmed). Aastal 2008 elas Estonia külas J. Piirsalu andmetel veel 10 peret eestlasi. Külas on oma kalmistu.

Uus-Estonia küla (Novoestonka, Novo-Estonka, Uue-Estonia, Ново-Эстония, Ново-Эстонка), praegu **Karacaören**, Türgi; 40°33' N / 43°05' E; lõunapoolseim eesti asundus Kaukaasias. Aastatel 1878–1921 oli see ala Venemaa koosseisus. Uus-Estonia asutajad olid eestlased, pärit peamiselt Virumaalt, kust nad aprillis 1885 lahkusid Stavropoli kraisse Allmäe külla, kuid liikusid sealt vaba maa puudusel edasi. Mais 1886 jõudsid need 84 eesti peret (282 inimest) Karsi linna juurde ja lõid seal Uus-Estonia asunduse. Asunduse maa oli kroonu oma ja asunikele rendile antud. Aastal 1886 loendati külas 280 eestlast. Aastal 1895 oli külas 312 elanikku (75 peret; eestlased), kellest 43 olid õigeusklikud. Aastal 1908 elas külas 347 eestlast (Aarand Roosi andmed). Aastal 1912 valmis külas eesti kooli- ja palvemaja. Enne aastat 1916 oli külas ligikaudu 300 elanikku. Esimese maailmasõja ajal elanikud põgenesid,

peamiselt Põhja-Kaukaasiasse Livoonia külla. Uus-Estonia küla rüüstati türklaste, kurdide ja armeenlaste poolt. Aastal 1920 tulid 50 eesti asunikku (8 peret) külla tagasi. 1960. aastatel rändas suurem osa allesjäänud eestlasi mujale. 1969 elas külas 6 eesti perekonda; mujal Türgis elas sellest külast pärit eestlasi 58. Praeguseks külas eestlasi ei ela või kui, siis mõni üksik, kes enam eesti keelt ei oska.

Uus-Estonia küla kalmistu kohta, mis paiknes külast u. 1 km põhja pool Karsi tee lähedal, kirjutab Aarand Roos oma raamatus (1975): „Eestlaste surnuaed, kuhu on maetud üle 300 inimese, on [...] türklaste poolt sedavõrd rüüstatud, et vaevalt on kuskil kivi kivi peale jäetud. Enam-vähem eraldatavad on siiski 243 kalmu. Puust ristid nimedega on kõik ära murtud ja minema viidud, näha on veel mõnikümmend kõdunenud puujuppi maamullas. Nüüd matavad eestlased koos surnuga ka puuristi, ja kindluse mõttes on juba üks kalm (ühe sakslase oma aastast 1971) valatud betoonist. Et ühelgi haulal pole nime peal, peavad eestlased üksteisel aitama meelde tuletada, kes on kuhu maetud . . .”

Adler (Адлер), praegu Sotši linnaosa, Krasnodari krai; 43°26' N / 39°55' E. Aastal 1912 elas Adleri alevis eesti perekondi, kes peamiselt tegelesid kaubandusega. On ka hilisemaid andmeid eesti kogukonna olemasolust Adleris.

Armavir (Армавир), Krasnodari krai; 45°00' N / 41°07' E; asutatud 1839; praegu 189 tuhat elanikku. Aastal 1916 mainis A. Nigol ajalehes vajadust pidada Armaviris eestikeelseid jumalateenistusi, seega pidi seal või selle ümbruses olema eesti kogukond. Praegu linnas arvestatav eesti kogukond puudub, eestlaste järeltulijad on valdavalt venestunud.

Uus-Eesti küla ehk **Novoestonovskoje** (Новоэстонское; ka Novo-Estonovka, Novoestonovka, Novoestonovskoje, Novo-Estonka, Novoestonka, Uus küla, Ново-Эстонское, Новоэстонька, Нова-Эстонька, Новоэстонское, Эстоньский, Предгорье), Otradnaja raj., Krasnodari krai. 44°23' N / 41°37' E. Asus linnulennul u. 5 km Otradnaja staniitsast idas ja u. 37 km Nevinnomõsski linnast edelas.

Uus-Eesti küla asutasid 1923. aasta kevadel eestlased (u. 80 peret), kes enamikus tulid u. 70 km lõuna poolt Maruhha külast (ja vähemal määral ka Sorikülalt), kus põliselanikud olid eesti asunikke kimbutanud; peale nende oli tulijaid ka Uus-Estonia asundusest, mis paiknes praeguse Türgi territooriumil Karsi linna juures. Nõukogude Vene riik oli pakkunud alates sügisest 1921 Maruhha ja Soriküla eestlastele uut asukohta Otradnaja staniitsa lähedal endistel mõisnik Stojalovi maadel ning sinna ka lõpuks asuti.

Uuemates akadeemilistes allikates on kasutanud selle küla kohta ka nime „Uus-Estonia”, kuid otsestest allikatest sellist nimekasutust ei paista. Et Uus-Eesti külas elas ka Karsi piirkonnast (praeguses Türgist) tulnud Uus-Estonia küla inimesi, tundub tõenäoline, et nende kahe küla nimetustel tehti kohapeal selget vahet. Uus-Eesti külas sündinud Hilda Sabbo kommenteeris seda nii, et ei saa välistada, et mõnikord on nime „Uus-Estonia” tõepoolest ka Uus-Eesti kohta kasutatud, kuid temale selliseid juhtumeid ei meenu ja kohapealne rahvas kasutas algul nimetust „Uus küla”, hiljem aga kindlasti kas „Uus-Eesti” või „Novoestonovka”.

Uus-Eesti küla asukohast 30–40 km kaugusel oli juba olemas Livoonia (Novourupskoje) eesti küla, mis oli asutatud 1874.

Enne 1938. aastat oli Uus-Eesti külas 423 elanikku (115 peret), valdavalt eestlased. Tegu oli õitsva eesti külaga kuni 1930. aastateni, mil algasid nõukogude repressioonid. Aastal 1938 arreteeriti 95 meest ja üks naine. Maha lasti neist 82 meest ja üks naine. Ülejäänuid enamik saadeti nõukogude koonduslaagritesse ja kadusid jäädavalt, ainult kaks jõudsid aastaid hiljem tagasi koju. Külla jäid naised, lapsed ja vanurid. Sellest on lähemalt kirjutanud Hilda Sabbo raamatus „Häving”. Alles jäänud inimesed aja jooksul kas surid või lahkusid ümberkaudsetesse asulatesse. Nii lõppes

Uus-Eesti küla areng ning lõpuks jäi küla tühjaks. Aastal 1986 elas külas veel 5 eestlast, kolm neist lahkusid samal sügisel.

Krasnodari krai kohanimede registrist kustutati Novoestonovskoje 4. juulil 1997.

Külal oli oma kalmistu, kuhu maeti alates 1923. aastast ja mis on praegu veel osaliselt säilinud. Teadaolevalt on sellele kalmistule maetud veel 2003. aastal, kuigi küla enam olemas ei ole. Uus-Eesti kalmistu koha ligikaudsed koordinaadid: 44°23'32" N / 41°35'28" E.

Banatovi küla ehk **Banatovskoje** (Банатовское) ehk **Banatovka** (Банатовка), Otradnaja raj., Krasnodari krai. 44°25' N / 41°40' E. Asus linnulennul 3–5 km Uus-Eesti külast (ja 11 km Otradnaja staniitsast) kirdes, u. 30 km Nevinnomõsski linnast edelas, Krasnodari krai ja Karatšai-Tšerkessia piiril. Oluline on märkida, et Banatovi küla oli algas enne esimesi teeäärseid tiike (mida on kokku kuus) ning lõppes teise teeäärse tiigi juures (kuid jäi tiikidest paremat kätt). Põhja pool teed (eesti külast teisel pool teed) oli venelaste huutor Krasnõi Batrak. Banatovi eesti küla kaguküljel oli teine vene huutor nimega Sibelda; neil vene küladel oli oma eraldi kalmistu, mis jäi eesti kalmistust u. 600 m kirdesse. Banatovi ja nimetatud vene külad olid sama hästi kui vahetult üksteise kõrval.

Selle küla tekkelugu samaneb Uus-Eesti küla omaga. Banatovi küla asutasid aprillis 1923 eestlased, kes tulid suuremalt jaolt 70 km lõuna poolt Soriküllast, vähemal määral ka Maruhha külast. Hilda Sabbo mälestuste järgi olla uude külla kolimine banatovlastel rohkem aega võtnud kui uuseestilastel. Varemalt olid Banatovi küla maa peal olnud kellegi mõisniku (ilmselt Stojalovi) alad ja ehitised, kuid revolutsiooni käigus või veidi hiljem olid tehtud need kõik maatasa peale ühe hoone, millest sai hiljem koolimaja. Küla nimi Banatovi (Banatovskoje, Banatovka) tekkinud krunte välja mõõtnud maamõõtja nimest (Banatov).

Aastal 1926 läks osa Soriküllast (Hussõ-Kardonik) tulnud eestlasi Banatovist sinna tagasi, Dausuzi asulasse, kus oli asutatud mööblivabrik.

Banatovis oli lisaks elamutele lastekodu ja koolimaja, kuid sageli olla Banatovi lapsed siiski Uus-Eesti koolis käinud.

Banatovi oli valdavalt eestlaste küla kuni 1938. aastani, mil külale tegi sisulise lõpu 1938. aasta massimõrv Krasnodaris. Suurem osa selle küla täisjõus mehi lasti vabritsetud süüdistuste põhjal maha. Mahalastuid oli vähemalt 20 inimest. Külla jäid ainult naised, lapsed ja vanurid, kes aja jooksul kas surid või lahkusid ümberkaudsetesse asulatesse, ning aegamisi küla hääbus. Praegu ei ole seda küla enam olemas, ka varemed on kadunud ja asendunud põlluga.

Krasnodari krai kohanimede registrist nähtub, et Banatovskoje küla on registrist kustutatud 31. detsembril 1988. Külal oli oma kalmistu, mis ei ole säilinud. Kalmistu asus ligikaudu teise teeäärse tiigi juures, tiigist paremal ja suurematest puudest samuti paremal; Banatovi kalmistu koha koodinaadid: 44°25'05" N / 41°40'23" E.

Dausuz (Даусуз; ka Даусузский, Заводский, Заводское), Zelentšukskaja raj., Karatšai-Tšerkessia; 43°48' N / 41°33' E; asub Soriküllast (Hussõ-Kardonik) kilomeeterpaar läänes.

Dausuz asutati aastal 1926 ning sinna läks elama osa Banatovi ja ilmselt ka Uus-Eesti küla eestlasi, kes asusid tööle Zelentšukskaja mööblivabrikus. Need eestlased olid mõni aasta varem Banatovisse ja Uus-Eestisse tulnud Soriküllast ja Maruhhast. Dausuzi läinud eestlaste arv ei ole teada, kuid sinna on maetud u. 30 või rohkem eestlast (u. 30 hauda on kindlasti säilinud).

Krasnodari linn, endise nimega **Jekaterinodar** (Краснодар, Екатеринодар), Krasnodari krai; 45°02' N / 38°58' E. Ilmselt oli Krasnodaris eesti kogukond.

Krasnodari Vsjesvjatskoje kalmistu (Всесвятское кладбище), Krasnodari linn, Krasnodari krai. 45°02'36" N / 38°58'06" E. Sõjaväekalmistu Krasnodaris, kuhu on ühishaudadesse maetud 1937 ja 1938 Krasnodaris nõukogude võimu poolt mõrvatud eestlased ja teistest rahvustest inimesed. Hauatähiseid maetute nimedega ei pandud. Eestlaste ühishauad on aadressil участок 7, сектор II. Need, kes lasti maha 4. oktoobril 1938, peaksid olema maetud hauda могила 82, teised kõrvalhaudadesse. Hilda Sabbo andmetel olid hauad kuni 18 m pikad, 6 m sügavad ja 3 m laiad. Nende asukoht piirneb Aerodromnaja tänavaga, võides osaliselt juba jääda tänava asfaldi alla. Kalmistu ise on alles ja kuuldavasti heas korras.

Hilda Sabbolt saadud eestlaste haudade asukoha skeem:

http://aule.ee/ida/hauad/fotod/muu/vsjesvjatskoje_eestlaste_hauad.jpg

Hilda Sabbolt saadud foto Krasnodari Vsjesvjatskoje kalmistust:

http://aule.ee/ida/hauad/fotod/muu/krasnodari_vsjesvjatskoje_kalmistu.jpg

Otradnaja staniitsa (Отрадная), Otradnaja raj., Krasnodari krai; 44°22' N / 41°31' E; praegu 22 tuhat elanikku. Sinna tuli vähesel määral eestlasi elama nõukogude ajal, eriti ümberkaudsetest küladest (Livoonia, Uus-Eesti ja Banatovka) pärast nende lagundamist. Nüüdsel ajal elab seal eestlasi või nende järglasi, kuid nad kõik või väga valdav enamik on venestunud ja eesti keelt enam ei räägi.

Nevinnomõssk (Невинномысск), Stavropoli krai; 44°38' N / 41°56' E; praegu 118 tuhat elanikku. Tõenäoliselt on enamik Nevinnomõsski eestlasi liikunud sinna Põhja-Kaukaasia eesti küladest pärast nende lagundamist (Livoonia, Uus-Eesti, Banatovi), aga ka Allmäe külast, kuid eestlasi võis linnas elada ka juba varem. Praegu linnas arvestatav eesti kogukond puudub, eestlaste järeltulijaid seal küll elab, kuid nad on valdavalt venestunud.

Rostov Doni ääres (Ростов-на-Дону), Rostovi oblast; 47° 14' N / 39° 42' E. Maikuu 1917 asutati Rostovis eesti klubi, mille eestseisuse liikmeid ja kandidaate oli vähemalt 10 eestlast. Seega pidi ka Rostovis tõenäoliselt olema eesti kogukond.

Amzara (Амзара), varem (gruusiapäraselt) ka **Heivani** (Хейвани), Gagra raj., Abhaasia; 43°23' N / 40°02' E. Musta mere ääres Abhaasia–Vene piiri lähedal, Getšripši naaberasula idas ja Tsandripši naaberasula läänes; linnulennul u. 17 km Gagrast loodesse. Seal elab ka praegu eestlasi ja nende järglasi, kes enamasti on sinna asunud muudest Abhaasia küladest.

3.3 Muud olulisemad Kaukaasia asulad, kus elas eestlasi

Järgnev teave on mitmetest eri allikatest kokku pandud ülevaate andmiseks ja ei pretendeeri ajalooteaduslikule täpsusele.

Eespool pikemalt mainimata on järgmised Kaukaasia asulad, kus elas ja kuhu võib seega olla maetud olulisemal arvul eestlasi.

Teadmata nimega eestlaste asundus Kubani jõe ääres. Asutatud 1865, kümne aasta jooksul tõenäoliselt lakkas olemast. Tegu on võrdlemisi „müstilise” asundusega, millele senised akadeemilised allikad oluliselt ei viita, kuid mille olemasolu saab järeldada vähemalt kolmest vihjest kirjanduses — kõikides nendes vihjetes kirjeldatud asundus ei vasta ühelegi seni teada olnud eesti asundusele Kaukaasias.

See asula pidi paiknema Kubani jõe paremal kaldal, u. 25–30 km läänes või edelas järgmisena asutatud Kasinka eesti asundusest. Ajakirjandusest leitud vihjete põhjal saab arvata, et 1865. aasta hilissuve ja jõulu vahelisel ajal jõudis sellesse kohta Krimmist u. 60 eesti peret, kes rajasid sinna algelised eluasemed. Osa peresid lahkus veel samal aastal Stavropoli, kuid võib oletada, et vähemalt pooled saabunud

peredest jäid samasse kohta Kubani jõe ääres ka hiljem ning olid seal veel ka septembris 1868, mil neid käis külastamas Mihkel Temberg Samarast. Hilisemaid teateid pole ma seni algallikatest leidnud, viimane seda asundust mainiv otseallikas on ilmunud 1889.

Kasinka ehk **Kazinka** (Казинка, Kassinka, Kassinga, Eestiküla, Aestikülla, Vanaküla), Andropovi raj., Stavropoli krai; 44°28' N / 42°18' E; linnulennul praegusest Allmäe (Podgornoje) külast 5 km kagus, Nevinnomõsski linnast pisut üle 30 km kagus.

Küla asutasid 1866. aasta suvel 80 Krimmist tulnud eesti peret (kes olid algselt Krimmi välja rännanud, aga otsustanud sealt edasi liikuda). Teadaolevalt tuli sinna veel enne 1869. aastat ka eestlasi Samara kubermangust Novouzenski maakonnast, küllap mujaltki Venemaalt. Aastal 1870 märkis kirikuõpetaja August Doll, et Kassinkas elab üle 400 inimese.

Kirjasaatja R. Kassinka külast kirjutab 1873. aastal Eesti Postimehes, et Kassinkasse tuli kuni 1871. aastani Eestist inimesi juurde, nii et elanikke sai 300 leibkonda ja ruumi jäi väheks, mistõttu osa rahvast 5 km kaugemale uue, Allmäe küla asutas. K. Zoppi (1904) andmetel lahkusid osad eestlased Kassinkast vee ja küttematerjali puuduse tõttu varsti pärast küla asutamist ning asutasid uue, Allmäe küla; ülejäänud eestlased olid aga mõnevõrra hiljem sunnitud Kassinkast lahkuma ukrainlaste sissevoolu tõttu. Kassinkast mindi nii Allmäele kui ka Maruhha külla, aga tõenäoliselt veel mitmetesse kohtadesse. Aastal 1876 elas Allmäe ja Kassinka külades kokku (eestlasi ja venelasi) 1006 inimest (520 leibkonda), nendest 240 perekonda venelased ning 90 eesti peret Kassinkas. Kalev Nõmme andmetel (2007) jäi Kassinka pikapeale surmade ja väljarände tõttu eestlastest hõredaks ning sinna hakati paigutama ukrainlasi; eestlased jäid vähemusse ja tekkisid arusaamatused; eestlased hakkasid alates 1874. aastast Kassinkast lahkuma ja viimased eestlased lahkusid sealt 1877 Eesti-Haginskisse.

Paraku aga ei pruugi väga vanades ajalehtedes ilmunud kirjutiste puhul alati selge, kas jutt on Kassinka või Allmäe külast, sest tundub, et hiljemgi 19. sajandil võis nimi „Kassinka” mõnikord tähistada ka Allmäe küla.

Praegu on Kazinka olemas, kuid vaevalt seal eestlasi elab. Eestlaste surmuad, kui see külas ka oli, on kõige tõenäolisemalt täielikult hävinud.

Kaana, nüüd **Kanovo** küla (Капова, Каново, Старо-Каново; saksapäraselt ka Kana, Alt-Kana, vanemates eesti allikates ka Kanoba, Kanupa, Kaanow), Kurski raj., Stavropoli krai; 44°01' N / 44°20' E; sellesse saksa asunike külla asus 1867. aastal (või ka 1866) 20 peret saja eesti pere hulgast, kes olid algselt Krimmi välja rännanud, aga otsustasid sealt Kaukaasiasse edasi liikuda; tegu oli esimeste eesti väljarändajatega Kaukaasias: 80 peret jäid Kassinka (Kazinka) külla Stavropoli kraisis, 20 peret rändas edasi sakslaste Kaana külla Mozdoki linna lähedal. J. Meomuttel (1900) mainib Kubani maakonnas „Kanoba” küla, asutatud u. 1870, kus eestlased (100 hinge ehk 20 peret) elavad sakslastega segamini. Aasta 1912 andmete järgi (Peterburi Teataja, nr. 11) elas Kanovos veel kümme eesti peret, kellest eesti keelt rääkisid vaid vanemad inimesed, lapsed oli saksastunud.

Sengilejevskoje (?) (Сенгилеевское, Sengileisk, Ingellissk, varasemates eesti allikates ka Singelei, Singeleisk), Špakovskoje raj., Stavropoli krai; 45°02' N / 41°36' E; u. 30 km Stavropoli linnast läänes ja u. 80 km Allmäelt loodes. Selle asula ja eestlaste seos ei ole täpselt teada, kuid 1896. aastal mainis R. Holst oma asunduste-ülevaates „Singelei” asundust Stavropoli kubermangus (märkides, et seal elab 60 eestlast). Eesti Postimees avaldas 1882 jaanuaris kirja Põhja-Kaukaasiast, kus nimetatakse „Singeleiski” asundust Kaukaasias: „sääl elavad Eestlased kõik enamiste lausaagimisest, metsa-loomade jahipidamisest, söe-põletamisest ja wesikiwide raiumisest”. Meomuttel 1900. aasta raamatus ega Nigol 1918. aasta raamatus sellist asundust ei nimeta. Samuti on Kalev Nõmm 2007. aasta raamatus maininud Põhja-Kau-

kaasia eestlastega seoses asulat "Sengileisk (Ingellissk)", mis olla jäänud Allmäelt umbes 100 versta kaugusele. Et sellesarnase nimega asula on Stavropoli krais tõepoolest olemas ja see on Stavropoli – ühe eestlaste Põhja-Kaukaasia väljarände keskuse – lähedal, võib oletada, et seal elas eestlasi juba 19. sajandil, kuid seni täpsemad andmed puuduvad. Igaks juhuks tasub arvestada, et ka Lõuna-Venemaal Simbirski kubermangus on Sengilei linn, millest u. 30 km kaugusel oli Smorodino eesti asundus.

Suhhumi linn (abhaasipäraselt Сухуми, venepäraselt Сухум; vanasti ka Suhhum-Kalee, Suchum, Сухум-Кале), Suhhumi raj., Abhaasia; 43°00' N / 41°00' E; praegu 64 tuhat elanikku. Eestlased hakkasid Suhhumi liikuma 1880. aastate algul. Selles linnas on elanud võrdlemisi palju eestlasi, 1887. aastal on mainitud juba arvestatavat eesti kogukonda; 1914. aastal peeti Suhhumis Kaukaasia eesti asunduste laulupidu. Suhhumi saksa kirikus olid ka eesti jumalateenistused. Aastal 1926 elas linnas 63 eestlast; 1989. aastal 240 eestlast; 2003. aastal 65 eestlast. Suhhumis tegutseb eestlaste selts „Linda”. Eesti Rahva Muuseumis on olnud Marika Mikkori korraldatud näitus „Eestlased Suhhumis”.

Vardane (Вардане; ka Vardani, Эстонское Ло), Sotši linn, Krasnodari krai; 43°44' N / 39°33' E; kuhu läks olemasolevasse mõisa u. 1882. aastal elama 25–30 peret eestlasi, kellest enamik mõne aasta pärast lahkus; 1898 tuli uuesti 13 perekonda eestlasi, kellest samuti mitmed varsti lahkusid; 1912 elas Vardanes ja selle ümbruses u. 100 eestlast (15 peret). Vardane on olnud valdavalt armeenia asula. Hiljem sealne eesti kogukond hääbus.

Linda asundus (algusaegadel ka сельское общество Линдау), Suhhumi raj., Abhaasia; asutatud eestlaste poolt 1884. aastal; koosnes **Ülem-Linda** ehk **Linda** külast (Линда, Верхняя Линда; 43°01' N / 41°06' E; kaugus merest linnulennul 5 km) ning **Alam-Linda** ehk **Kummi** külast (Нижняя Линда, Квемо Линда, Квемо Linda, Kumi, Gumi, All-Linda; 43°03' N / 41°05' E; kaugus merest linnulennul 7 km), mis paiknesid teineteisest u. 7 km kaugusel. Aastal 1886 elas kahes Linda külas kokku 273 eestlast ja 9 lätlast; naabruses asuvas sakslaste **Neudorfi** (praegu **Dziguta**, Дзигута, Дзыгута; varem gruusiapäraselt **Ahhalsopheli**, Ахалсопели, Akhalsopheli; veel varem ka Нейдорф, Найдорф, Найдарф; 43°00' N / 41°06' E) külas aga lisaks nendele 61 eestlast (sakslasi oli Neudorfis 136). Aastal 1913 asutati Linda Hoiu- ja Laenuühisus, mis hõlmas muu hulgas Ülem-Linda, Alam-Linda, Neudorfi ja sakslaste Gnadenbergi küla. Aastal 1902 Ülem-Lindas märgitud 47 peret. Aasta 1916 paiku elas Ülem-Lindas u. 250 eestlast (45 peret) ja Alam-Lindas samuti u. 250 eestlast (45 peret); Neudorfi külas elas 10 peret eestlasi. Ülem-Lindas 1916 olemas kooli- ja palvemaja, laulu- ja mänguselts (asutatud 1913), laulu- ja viulikoos. Alam-Lindas 1916 olemas kooli- ja palvemaja, lauluselts ja laulukoor. Aastal 1913 oli Linda külade naaberkülas Neudorfis 298 elanikku, kellest 210 olid sakslased. Aastal 1959 oli Ülem-Lindas 174 elanikku, peamiselt grusiinid, ja Alam-Lindas 693 elanikku, peamiselt grusiinid. 1980. aastate keskel elasid Alam- ja Ülem-Lindas veel mõned eestlased. 1990. aastatel lahkusid elanikud sõja eest. Ülem- ja Alam-Linda külad on praeguseks kadunud.

Aibga, vanasti ka **Nahip** (Аибга; ka Nahhip), Sotši linn, Krasnodari krai; 43°35' N / 40°12' E; kuhu eestlased (vähemalt 15 peret, kuid ilmselt rohkem) asusid elama 1887. või 1888. aastal, enamikus Livoonia (Novourupskoje) asundusest. Venekeelse Wikipedia andmetel asustati see küla 1869. aastal väljarändajatega Mogiljovi oblastist; seega ei olnud eestlased ilmselt selle küla asutajad. Enamik eestlasi lahkus hiljem venelaste sissevoolu tõttu (külla tuli 1890. aastatel 70 vene peret). Aastal 1912 elas selles külas veel 5 eesti peret. Arvatavasti järelejäänud eestlased venestusid.

Novorossiiski linn (Новороссийск), Krasnodari krai; 44°43' N / 37°45' E; praegu 245 tuhat elanikku. Aastal 1838 asutatud sadamalinn, kus oli ka luteri kirik, mille ko-

gudusse kuulusid Kaukaasia Musta mere ranniku eestlased. Novorossiiskisse tekkis eesti kogukond 1890. aastatel või või ka varem; peamiselt olid need tsemendivabriku töölised, kuid oli ka meremehi, käsitöölisi jt. Aastal 1897 oli Novorossiiski linnas rahvaloenduse andmetel 67 eestlast, Novorossiiski kreisis aga kokku 190 eestlast. Aastatel 1912...1916 andsid mitmed allikad teada, et Novorossiiskis elab 500 eestlast. Olulist eestlaste seltsielu või koondumist selles linnas siiski ei olnud.

Moldovka (Молдовка), Sotši linn, Krasnodari krai; 43°27' N / 39° 56'; u. 5 km Musta mere rannikust; tõenäoliselt elas seal eestlasi juba 20. sajandi algul, kuid hiljem päris kindlasti. Suurt eesti kogukonda ei ole seal olnud.

Gagra linn (Гагра, Гагры), Gagra raj., Abhaasia; 43°17' N / 40°16' E; praegu 15 tuhat elanikku. Kuurortlinn. Aastal 1912 elas seal eesti teenijaid ja kauplejaid. Aastal 1939 elas Gagra 77 eestlast. Praegu elab Gagra Elvi Vaarmanni andmetel rohkem kui 40 eestlast.

Tuapse linn (Туапсе), Tuapse raj., Krasnodari krai; 44°05' N / 39°04' E; praegu 63 tuhat elanikku. Sadamalinn; Tuapse võis olla üks olulisemaid sadamaid, mille kaudu laeva tulnud eesti väljarändajad Kaukaasiasse saabusid. Aastal 1897 on Tuapse kreisi eestlaste arv olnud siiski kõigest 2 ja Tuapse linnas üksainus. Aastal 1916 on A. Nigol ajaleheartiklis maininud, et Tuapses on vaja eestikeelseid jumala-teenistusi, seega pidi seal või ümbruses tollal olemas olema eesti kogukond.

Tbilisi linn (Тбилиси, Тбилиси, varem Tiflisi), Gruusia. Eestlased elavad Tbilisis umbes alates 1880. aastatest. Aastatel 1911–1912 oli seal eestlasi hinnanguliselt 100–200. Aastal 1912 asutati Tiflisi eesti selts. Aprillis 1917 on Tiflisi eesti seltsi koosolekul olnud üle 100 eestlast. 17.02.1918 asutati Tbilisis eesti täidesaatev komitee, mis lõpetas tegevuse 1918. Detsembris 1918 asutati sealsamas Tiflisi Eesti Rahva Nõukogu, millest kujunes lähemateks aastateks eestlaste keskus Taga-Kaukaasias. Aasta 1939 andmetel elas Tbilisis 146 eestlast.

Bathumi linn (Batumi, Батуми, vanasti Batum/Батум), Gruusia. August Nigoli andmetel asutati seal 1917. aastal eesti selts.

Baku linn (Баку, Баку), Aserbaidžaan. 1916. aastal 200 eestlast; Eesti selts. Aasta 1939 andmetel elas Bakuus 14 eesti peret. 1920. aastatel tegutses Bakuu Eesti Rahva Nõukogu. Eestlaste kohta Aserbaidžaanis on kirjutanud Ceffer Memmedov (raamatud „Бакинское эстонское общество (1910–1920)” ja „Эстонцы в Азербайджане в конце XIX – начале XX вв.”; viimati nimetatud ka tõlgitult raamatuna: „Eestlased Aserbaidžaanis XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul”).

Jermolovka (Ермоловка, ka Ермоловское), Sotši linn, Krasnodari krai; 43°30' N / 40°03' E; rajati eestlaste ja lätlaste poolt 1890. aastatel; Jermolovka külakogukond moodustati seal 1900. aastal. Aastal 1906 elas Jermolovkas 126 eestlast, 175 kreeklast, 12 lätlast ja 3 sakslast (Lembit Võime raamat „Tee uude ellu”, lk. 35). aastal 1912 elas seal 18 peret eestlasi. Arvatavasti hääbus sealne eesti kogukond 1930. aastatel nõukogude repressioonide tõttu või veidi hiljem. Teada on, et 1938 on Krasnodaris maha lastud ka üks eestlane, kelle elukohaks oli märgitud Jermolovka küla. Selle asunduse saatuse kohta täpsemad andmed seni puuduvad. Ilmselt oli külas oma kalmistu. Praegu on vähemalt osa külast kinnine tsoon.

Esto-Altai (Эсто-Алтай, Эстоалтай), Jašalta raj., Kalmõkkia; 46°12' N / 42°13' E. Linnulennul u. 15 km Jašalta (Eesti-Haginski) linnast edelas. Asundus tekkis 1922. aastal, kui osa Eesti-Haginski eestlasi asus selles kohas kalmõkkide endistele rendimaadele. Praegu seal enam eestlasi ei ela.

Mihhailovskoje (Михайловское) küla ehk **kommuun „Koit”**, praeguse nimega Kommunar (Коммунар), Kuštšovskaja raj., Krasnodari krai; 46°32' N / 39°56' E; Kuštšovskaja asulast 20 km idas, Novomihhailovskoje (Новомихайловское) küla

lähedal. Eesti asundus, mille rajasid varem USAsse ja Kanadasse välja rännanud eestlased Ameerika ajalehe „Uus Ilm” kutsel. Aastal 1923 saabusid üheksa eesti meest, kes rajasid Mihhailovskojesse ühisvaralise kommuuni „Koit”; seejärel saabusid nende Moskvast oodanud pered. Järgnenud aastatel saabus sinna eestlasi juurde mitmelt poolt, muu hulgas Ameerikast, Eestist ja Siberist. Augustis 1926 oli kommuunis 66 inimest. Hiljem, 1930. aastatel muutus kommuun rahvusvaheliseks ning seal elas ja töötas u. 500 inimest. Kommuun organiseeriti ümber kolhoosiks. Järgnesid repressioonid, nõukogude võim arreteeris külast paljud ning vähemalt 9 inimest sellest külast lasti 1938. aastal Krasnodaris fabritseeritud süüdistuste põhjal maha. Õitsval järjel olnud kommuuni tabas tüüpiline nõukogudelik saatus, kuid mõned liikmed töötasid selles kolhoosis (hiljem sovhoosis) elu lõpuni. Kommuuni kalmistu kohta meil seni andmed puuduvad.

Kislovodski linn (Кисловодск), Stavropoli krai; 43°55' N / 42°43' E. Aastal 1917 asutati Kislovodskis eesti selts; samal aastal peeti seal Põhja-Kaukaasia eesti asunduste kongress. Seega pidi linnas olema eesti kogukond.

Tsandripš, varem (gruusiapäraselt) ka **Ganthiadi** (Цандрипш, Гантиади), Gagra raj., Abhaasia; 43°22' N / 40°06' E. Musta mere ääres Abhaasia–Vene piiri lähedal, Amzara naaberasula idas; linnulennul u. 15 km Gagrast loodesse. Seal elab ka praegu eestlasi ja nende järglasi, kes enamasti on sinna asunud muudest Abhaasia küladest.

4. ÜLEVAATLIKKE ANDMEID

4.1 Eestlaste asundused: Kaukaasias eestlaste asutatud asundused, kus on elanud ainult või suuremalt jaolt eestlased.

Asula	Asutati	Suurim teadaolev eestlaste arv
Kassinka (Kazinka), Venemaa	1866	400 in.
Soriküla (Hussõ-Kardonik), Karatšai-Tšerkessia	1867	200 in. (46 peret)
Allmäe (Podgornoje), Venemaa	1869	1300 in.
Burna (Burnõi), Venemaa	~ 1870	22 peret
Eesti-Maruhha (Maruhha), Karatšai-Tšerkessia	~ 1872	200 in. (40 peret), ajutiselt 150 peret
Livoonia (Novourupskoje), Venemaa	1874	600 in.
Eesti-Haginsk (Jašalta), Venemaa	1877	600 in.
Estonia (Estonka), Abhaasia	1882	400 in.
Alam-Linda (Kvemo Linda), Abhaasia	1884	250 in.
Ülem-Linda (Linda), Abhaasia	1884	250 in.
Salme, Abhaasia	1884	431 in.
Sulevi (Sulevo), Abhaasia	1884	421 in.
Estosadok, Venemaa	1886	210 in.
Uus-Estonia (Karacaören), Türgi	1886	312 in.
Jermolovka, Venemaa	1900	126 in.
Uus-Eesti (Novoestonovskoje), Venemaa	1923	423 in. (115 peret)
Banatovi (Banatovskoje), Venemaa	1923	u. 100 in. (?)
Kommuun „Koit” (Mihhailovskoje), Venemaa	1923	66 in.

4.2 Eestlaste asupaigad: asulad, mis ei ole eestlaste asutatud, kuid kus on elanud olulisel arvul, kuid mitte valdaval hulgal eestlasi

Asula	Saabumine	Suurim teadaolev eestlaste arv
Stavropol, Venemaa	~ 1866	?
Kaana (Kanovo), Venemaa	1866	100 in. (20 peret)
Suhhumi, Abhaasia	188x	240
Vardane, Sotši, Venemaa	1882	30 peret
Neudorf (Dziguta), Abhaasia	1884	10 peret
Aibga (Nahip), Venemaa	~ 1888	vähemalt 15 peret
Novorossiisk, Venemaa	187x/189x	500 in.
Tuapse, Venemaa	188x/189x	?
Gagra, Abhaasia	?	77 in.
Adler, Sotši, Venemaa	190x	?
Moldovka, Sotši, Venemaa	190x	?
Tbilisi, Gruusia	?	146 in.
Bakuu, Aserbaidžaan	?	14 peret
Armavir, Venemaa	?	?
Otradnaja staniitsa, Venemaa	192x	?
Dausuz, Karatšai-Tšerkessia	1926	?
Mereküla (Imeretinskaja Buhta), Venemaa	?	10 peret
Nevinnomõssk, Venemaa	?	?
Krasnodar, Venemaa	?	?
Perevalka, Venemaa	?	?
Kislovodsk, Venemaa	?	?
Rostov Doni ääres, Venemaa	?	?
Getšripš / Amzara / Tsandripš, Abhaasia	?	?

4.3 Eestlased Kaukaasias praegu

Praegu elab Kaukaasias eestlasi peamiselt Venemaal Krasnodari krais ja Abhaasia põhjapoolsemates osades, vähemal määral ka Põhja-Kaukaasias.

Aasta 2003 rahvaloenduse kohaselt elas Abhaasias ametlikult 381 eestlast (eestlaste järglasi, kes end mingiks muuks rahvuseks peavad, on ilmselt rohkem): Gagra rajoon (Salme, Sulevi jm.): 296; Suhhumi linn: 65; Suhhumi rajoon (Estonia, Linda jm.): 13; Gudauta rajoon: 3; Gulripši rajoon: 1; Tkuartšali rajoon: 3.

Abhaasia eestlaste kohta on ka uuemat infot. Abhaasia eesti seltsi „Kalevipoeg” juhi Erika Vurmani andmetel elas 2011. aastal Salmes 135 eestlast ja Sulevis 72 eestlast. Amzara elaniku Elfriide Kase andmetel elas 2011. aastal Getšripšis (Leselidzes), Amzaras (Heivanis), Tsandripšis (Ganthiadis) ja Gagra linnas — s.o. Abhaasia Gagra rajooni rannikuasulates — kokku 78 eestlast.

Krasnodari krai andmed ei ole meile hetkel teada.

5. EDASINE PERSPEKTIIV

Kaukaasia eesti asunduste kalmistutest võiksid edaspidi väärida kohapealset uurimist:

Allmäe (Podgornoje) küla kalmistu Stavropoli krais – jaanuaris 2012 saatis Rudolf Vahopski 271 fotot Allmäe kalmistu hauatähhistest, mis võimaldasid tuvastada üle 200 haua;

Perevalka küla kalmistu Krasnodari krais (võimalik, et ka kõrvalküla Burna kalmistu, kui see on säilinud);

Adleri ja Moldovka kalmistud Sotšis, kuhu on teadaolevalt maetud eestlasi;

Estonia (Estonka) küla kalmistu Abhaasias;

Suhhumi ja Gagra kalmistud, kuid neid on mitmeid, need on suured ja eestlaste haudade ülesleidmine võib osutuda raskeks.

Lisaks neile on mõeldav, et mingeid andmeid saaks veel ka järgmistelt kalmistutelt:

Linda külade kalmistu(d) Abhaasias (tõenäoliselt küll hävimas või hävinud);

Uus-Eesti (Novoestonovskoje) küla kalmistu Krasnodari krais (osaliselt veel säilinud, kuigi küla on kadunud) – jaanuaris 2012 saatis Viktor Višnjakov 76 fotot sellest kalmistust (tehtud 2008), mis võimaldasid tuvastada u. 20 haua; fotode järgi õeldes võiks üksikuid nimesid veel juurde leida, kuid arvatavasti vaid väheseid;

Eesti-Haginski (Jašalta) kalmistu Kalmõkkias (võimalik, et vähesel määral on seal eestlaste haudu säilinud).

Ülejäänud eespool mainitud kalmistute osas on ilmselt perspektiivikam tugineda kaudsetele andmetele, mille kogumist on kavas võimalust mööda jätkata.